

המורה הראשון שלי לכתיבה – אריך קסטנר*

דר' עדינה בר-אל

"מה רציתי לומר? אה, נזכרתי." משפט זה שכתב אריך קסטנר בהקדמה לספרו **פצפונת ואנטון**, עורר בי, ילדה קטנה, בת שבע לערך, את ההארה: הכתיבה היא אמירה, אמירה ישירה לקורא. כבר אז הבנתי שבפרק הראשון של ספר זה "הקדמה קצרה ככל האפשר", המודפס באותיות קטנות, יש טיפים לסופר. (למרות שאז לא ידעתי מה פירוש "טיפים").

ההמשך הבהיר לי, שניתן לכתוב על הכול, על החיים:

"המעשה שאספר לכם הפעם מוזר עד למאוד. ראשית כול, הוא מוזר משום שהוא מוזר. והשנית – הוא מעשה שהיה. לפני כחצי שנה קראתי עליו בעיתון. אהא, חושבים אתם בלבכם ושורקים בין שיניכם: אהא, קסטנר גנב את הסיפור! אלא שלא היו דברים מעולם. בעיתון לא תפס כל המעשה אלא עשרים שורות לכל היותר, וסבור אני, שרוב הקוראים אף לא הרגישו בו. הייתה בו ידיעה קצרה ובה כתוב, כי ביום כך וכך קרה בברלין כך וכך. מיד הבאתי מספריים, גזרתי את הידיעה מתוך העיתון ושמתתי אותה בזהירות בקופסת הידיעות הנפלאות. את קופסת הידיעות הנפלאות עשתה לי רות, ועל המכסה נראית רכבת על גלגלים אדומים, ובצידה שני עצים ירוקים, ומעליה מרחפים שלושה עננים לבנים ועגולים ככדורי שלג; וכל אלה עשויים נייר מבריק – יופי!"

כמה הרבה ניתן ללמוד מן הפסקה הזו. נראה לי שבאופן אינטואיטיבי הפנמתי את הדברים הללו בלי להגדיר אותם לעצמי. ראשית כול – ניתן לכתוב על מה שהיה, משהו מחיי היום-יום, שלך או של אחרים. שנית, יש הבדל בין סופר לבין רוב האנשים. סופר, ובעצם כל אמן בכל תחום, קולט בחושי משהו מעניין מן המציאות מסביב, משהו שאחרים כלל לא מבחינים בו, או מבחינים בו ועוברים על כך לסדר היום. האמן לוקח את חומר הגלם הזה ומעבד אותו. הוא מוסיף תיאורים, צבעים, דימויים. כך מתאר קסטנר עצמו את קופסת הידיעות הנפלאות שלו באופן ציורי כל כך, שניתן לדמותה לנגד עינינו, וגם לחוש את ההתלהבות שלו ממנה.

וכך הוא מתאר את ההבדל בין האמן לאחרים בסיפור נחמד מחיי הילדים:

"כשילד קטן מוציא מתחת לתנור בול-עץ וקורא אליו: - 'דיו!' – שוב אין זה עץ אלא סוס, סוס חי ממש. ואם אחיו הגדול של הילד יסתכל בבול-העץ ויאמר במנוד-ראש: 'הלוא אין זה סוס, אלא אם כן אתה חמור', – לא ישנו דבריו ולא כלום. כמורה היא הידיעה שמצאתי בעיתון. שאר הקוראים אמרו בלבם: אין זה אלא ידיעה של עשרים שורות. ואילו אני מלמלתי 'לחש-נחש' – ויהי ספר."

* הציטוטים הם מתוך: אריך קסטנר, **פצפונת ואנטון**, בעריכת אוריאל אופק, הוצאת אחיאסף, תל-אביב, תשנ"ד.

וגם בקטע מצאתי טיפים עבורי – לכתוב לילדים על דברים שמעסיקים אותם, על חיי היום-יום שלהם, על מה שמעניין אותם. וכן לא יזיק להזריק מעט חוש הומור לדברים.

ואני, ילדה קטנה, מיד הכנתי לי מקופסת נעליים קופסה כזו, עבור ידיעות נפלאות מן העיתון. אם אינני טועה, בתרגום הישן שקראתי היא נקראה "קופסת פתקות". קישטתי אותה על פי מיטב דמיוני, ובמשך שנים מספר, גם בהיותי תלמידה בבית הספר התיכון, היא הייתה מונחת על שולחן הכתיבה שלי.

במרוצת הזמן הקופסה שלי אבדה ואיננה. אבל אני מוצאת "בולי-עץ" שלי ושל אחרים, צוברת אותם, שומרת אותם אצלי, אם בראשי ואם בפנקסי. ומהם, אחרי תהליך של "לחש-נחש", אני יוצרת סיפורים. והטיפים של קסטנר עדיין אתי.

מהם "בולי העץ" שלי?

"בולי העץ" שאספתי, ושימשו לי השראה לכתיבה, הם גם משמיעה, גם מצפייה באנשים ובמצבים, גם מחוויות אישיות שלי. את ספרי **מה קרה לכובע** – על נדודיו של כובע נשכת, שהפך לכלי לאיסוף צדפים על שפת הים, לקן ציפורים ועוד – כתבתי לאחר נסיעה באוטובוס לירושלים. אני ישבתי בסוף האוטובוס וראיתי שבספסל ראשון יושבת אישה ולראשה כובע קש בצורת אהיל. את ה**נסיעה העלזיה** – על מגוון דמויות של נוסעי אוטובוס. ביניהן: רופא, בנאי, ספרנית, גברת מגונדרת וילדים – כתבתי לאחר שראיתי בטלוויזיה יצירות מפלסטלינה, ואחת מהן הייתה אוטובוס שמחלונותיו ניבטות דמויות שונות. ופעם שמעתי שתי נערות משוחחות ביניהן. אחת מהן סיפרה שאביה ניסה לזרוע עגבניות והרוח פיזרה אותן לכל העברים, ובסופו של דבר צמחו לו עגבניות במקומות משונים. וזו הייתה השראה לכתיבת סיפורי **אדון אדמון**.

לספר אחר קיבלתי השראה עת הייתי מורה בבית ספר תיכון. בערב פורים הגיעה לחדר המורים אחת המורות, אם לתאומים, וסיפרה: "הכנתי שתי תחפשות. לילד אחד תחפשת של שודד, ולשני – מלך. אז המלך התחיל לבכות וטען שהוא לא רוצה להיות מלך". אני שמעתי את הסיפור הזה ונזכרתי בנשיא הראשון וייצמן. פעם שאלו אותו מה עושה נשיא, והוא ענה: "רק מְסַמְּבֵּל". ואז עלה בדעתי לכתוב על מלך שמוגבל מאוד בחייו, ובעצם לא תורם דבר, רק משמש כסמל, והוא מתמרד. וכך נכתב ספרי **המלך למך**.

ואם הזכרתי תאומים, הרי ההשראה לכתבת ספרי **אולי ראית ילד כזה**, היה סיפור של סטודנטית שלי במכללה, בקורס השתלמות מורים וגננות. היא סיפרה, שבערב יום העצמאות היא יצאה לבלות עם ילדיה, תאומים זהים ליד בימת בידור באשקלון. והנה בדוחק ובמהומה נעלם לה אחד מילדיה. ומה היא עשתה? לקחה את אחיו התאום בידה, עברה בתוך הקהל הרב שהיה שם, ושאלה אנשים: "אולי ראית ילד כזה? ילד כזה בדיוק?", תוך כדי שהיא מורה על התאום הזהה. אמרו לי אתם? זה לא רעיון לסיפור? אז לא ידעתי הרבה על תאומים. (אגב, שנים אחר-כך נולדו לבתי תאומים, אולם

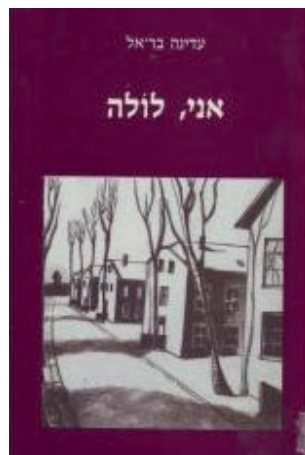
לא זהים). לפיכך קראתי חומר רב על תאומים, הקשיים בגידולם, התסכול שלהם וכו'... וכתבתי את הספר על תאומים זהים, שאחד גבוה מאחיו בשלושה סנטימטרים בלבד, אבל דבר זה גרם לנמוך מביניהם לתסכול. וכמובן שלא נפקד מקומו של הסיפור על חיפוש האח התאום בערב יום העצמאות.

מובן שיש לסופרים גם "בולי עץ" שאכן אירעו להם עצמם, או במשפחתם. "בול עץ" כזה הוא הסיפור **המכנסים של סבא** – ספרי שזכה למהדורות רבות מאוד מאד. ומה שמתואר שם אכן התרחש במציאות. חמי זיכרונו לברכה הלך לבית הכנסת בערב שבת, וכשחזר חיפש את המכנסים הקצרים שלו לצורך מנוחה. המכנסים נמצאו לבסוף עליו. מסתבר שהוא לבש את המכנסים הארוכים על הקצרים. זה שימש לי השראה לכתוב סיפור הומוריסטי על סבא וסבתא שמחפשים את המכנסים בכל הבית. ובתוך כך הזכרתי את סוגי החדרים השונים בבית ואת הרהיטים והחפצים שבהם, לצורך העשרה של קוראי הקטנים.

ומהסבא שלנו לנכדו. ספרי הראשון **תינוק חדש במשפחה**, נכתב לאחר שבני ניר בן הארבע אמר לנו בעת שהייתי בהריון שני: "אני רוצה לגור אצל סבתא, כי עוד מעט יהיה לכם ילד אחר ולא תצטרכו אותי..."

בעבר כתבתי סיפורים שהתפרסמו ב"משמר לילדים" הוותיק, בעריכתו של שלמה ניצן. לאחר שנים חזרתי לסיפורים אלו והחלטתי להוציא לאור קובץ סיפורים. השתמשתי בסיפורים "הישנים" הללו, וכמובן עדכנתי אותם. לדוגמא: שמות. החלפתי את שמות הדמויות לשמות מודרניים יותר. אגב, "מודרני" הוא כמובן מונח יחסי. הספר נמצא על המדף, ושוב מתחלפת האופנה, ושוב השמות "מתישנים". וכך גם לגבי דברים אחרים, כמו אמצעי תקשורת. פעם יכול היה נער לומר לנערה: "הנה לך אסימון, תתקשרי אלי בטלפון." היום כבר מדברים בנייד, מסמסים, שולחים לייקים בפייסבוק ועוד. בקיצור, קשה מאוד להיות מעודכנים, בעיקר כשכותבים לבני הנעורים על אורחות חייהם, המשתנים לבקרים. אבל מצד שני, הספר המודפס משקף את התרבות בה נוצר, וגם בזה חשיבותו.

ונחזור לסיפורי. כאמור, ניסיתי לעדכן סיפורים שכתבתי מזמן, וכן הוספתי סיפורים חדשים. ואז הסתבר לי שהתקבל קובץ סיפורים על נערות בגיל ההתבגרות, והמקורות לסיפורים הם דברים שבאמת אירעו לי עצמי, לחברותיי, לתלמידותיי ועוד. ואני זוכרת את עצמי יושבת לערוך הגהה אחרונה ב"ספריית פועלים". מירה מאיר ועדנה קרמר, אז עורכות המדור לילדים ולנוער, ישבו מולי. ואני קוראת את הסיפורים שלי ו... בוכה. ועוד אני זוכרת שבאירוע שנערך לרגל השקת הספר אמר נתן שחם, אז מנהל ההוצאה: "צריך לתת את הספר הזה לקריאה לכל ההורים, כדי שיבינו מה עובר על המתבגרים שלהם". זאת אומרת: "ניכרים דברי אמת".

שני ספרים כתבתי על השואה. האחד היה בהשראת יצחק לבני. בעת היותו מפקד גלי צה"ל, שמעתי אותו אומר, למיטב זיכרוני, שחייו של כל יהודי הם היסטוריה, ושהוא ממליץ לכתוב את סיפור חיי הורינו. הוריי, כאמור, שניהם ניצולי שואה. אבי, ניצול אושוויץ, לא סיפר דבר. אבל אמי סיפרה וסיפרה. מאז שאני זוכרת את עצמי שמעתי את סיפוריה על הבית בפולין, על הגטו ועל מחנה העבודה. לפיכך החלטתי להקליט אותה באופן מסודר במכונת הקלטה, טייפ (אז עוד לא היו מצלמות וידאו ביתיות), ולהעלות את סיפוריה על הכתב. פרסמתי את הדברים בחוברת תחת הכותרת "אני לולה". והנה יום אחד פנתה אלי מנהלת הספרייה האזורית של מועצת

"באר טוביה", וסיפרה לי שיש דרישה עצומה לספר, אפילו מתלמידי כיתות בית הספר היסודי. ואז החלטתי להוציא לאור את סיפוריה של אמי בפורמט של ספר, ולא חוברת, בהוצאת "רשפים". וגם כאן עדכנתי. כאמור, אבי לא סיפר דבר על האירועים שהתרחשו באושוויץ. לאחר מותו שמעתי ב"שבעה"

מפי חברו הקרוב שהיה עמו במחנה הריכוז, סיפור די אבסורדי על הצלתו של אבי דווקא בידי ד"ר מנגלה, שהאמין לו בעת הסלקציה שהוא חש בטוב (לאחר שסבל מפגיעה קשה של חייל נאצי), ושלח אותו בהינף אגודל לעבודה ולא להשמדה. סיפור זה הוספתי בספר החדש **אני לולה**.

הספר השני הוא **הם ירו גם בעורבים**. מעשה שהיה כך היה. הצטרפתי למשלחת נוער לפולין כמורה מלווה של תלמידי בית הספר התיכון "כפר סילבר". השבוע הזה, בו ביקרנו במחנות ההשמדה, עורר בי, מטבע הדברים, טלטלה עמוקה. אולם לא העליתי בדעתי לכתוב על זה. והנה באותה השנה פרצה מלחמת המפרץ. סדאם חוסיין כיוון טילים למדינתנו, וברדיו הודיעו לא לצאת מן הבתים. נשארתי עם בתי הדס, אז תיכונסטית, בבית. ולפתע "פרץ" ממני

הספר הזה. אני כתבתי פרק בעט, ובתי הדס הקלידה במחשב. (מאז אני מקלידה ישירות במחשב, בלי תיווך של עט או עיפרון). למרבה הפלא, למרות שהייתי בפולין מורה מלווה, כתבתי את הספר בגוף ראשון, מנקודת מבט של נערה.

איך אני כותבת?

איך אני מתחילה לכתוב? לפעמים יש פער של ימים, שבועות או חודשים מאז שהגיע אלי הרעיון, אותו "בול עץ". אני צריכה לחכות לניסוח של המשפט הראשון שיעלה בדעתי וימצא חן בעיניי. ואז הדברים מתחילים לזרום במהירות... הסיפור זורם, אבל זוכה כמובן לתיקונים ולשיפוצים ללא סוף. לפני שנים, עת כתבתי במכונת כתיבה, היו לי טיטות על גבי טיטות. היום, כאשר כותבים באמצעות מעבד תמלילים במחשב, מתקנים באמצעות מחיקות, "גזור", "העתק", "הדבק". יחד עם זאת אני שומרת כמה נוסחים במחשב. וגם לא השתחררתי לגמרי מן הנייר. לצורך הגהות אני חייבת להדפיס את הטקסט, לראותו כתוב שחור על גבי לבן. עוד כלל אימצתי לעצמי: להניח את כתב היד הגמור במגרה, ולשוב לקרוא בו לאחר ימים או שבועות בעיניים חדשות. כי במקרים שהזדרזתי לשלוח את כתב היד, תמיד מצאתי עוד טעויות או דברים שצריך לתקן.

לפני פרסום הספר חשוב לי לשמוע חוות דעת של אחרים. דבר זה לא מאפיין את כל הסופרים. יש הטוענים, שזה הוא פרי יצירתם, ואין צורך לשנות דבר. ואילו אני מוכנה לשמוע לעצות ולשנות לפי הצורך. כאשר אני כותבת לקטנים, אני מושיבה כמה ילדים מהמשפחה או מהמושב שלי וקוראת בפניהם את הסיפור, שומעת את חוות דעתם ואת שאלותיהם ומתקנת בהתאם לרושם שקיבלתי מאופן הקשבתם או מהערותיהם. כאשר אני כותבת לבני נוער ולמבוגרים, המעריכה הראשונה היא בתי הדס. ואחר כך, כמובן, עורכים בבית ההוצאה. לעתים אני מקבלת את התיקונים שמציעים לי ולעתים אני עומדת על שלי והם מכבדים את החלטתי.

לגבי הקשר שלי עם המאיירים: לי מאוד חשוב לבחור את המאייר/ת, להכיר אותן/ה ולעבוד ביחד. עם כמה מהם נוצרו קשרי ידידות עד היום.

לסיום,

כנזכר לעיל, הייתי מרצה במכללה להכשרת מורים. באחד הקורסים שלי לספרות ילדים, הייתי נוהגת לתת עבודות לסטודנטיות. כל סטודנטית כתבה עבודה על סופר/ת או משורר/ת לילדים והייתה מרצה על כך בכיתה. בסוף כל הרצאה כזו הייתי פונה אליה ומבקשת: "ועכשיו, נא סכמי במשפט אחד את יצירתו/ה". יום אחד פנתה אלי סטודנטית ואמרה: "עדינה, תוכלי לסכם במשפט אחד את היצירה שלך?" ובלי לחשוב כלל ענית: "לילדים אני כותבת יצירות הומוריסטיות ולבני נוער – יצירות עצובות". ואז נוכחתי בעצמי לדעת, שאכן זה נכון. ספריי לילדים טבולים בהומור. הם אמנם מעלים בעיות של ילדים, ומשמשים גם לביבליותרפיה במסגרות שונות, אך יש בהם פתרון בעיות, הרגעה והומור. ואילו ספריי לבני הנעורים עוסקים בבעיות שלהם, כגון קשיי גיל ההתבגרות ופגיעות

מצד מבוגרים, וכן נושא השואה. אם אנסה להיות פסיכולוגית של עצמי, אוכל להסביר זאת בגלל היותי בת לניצולי שואה, "דור שני" אופייני. מכיוון שהילדות שלי לא הייתה כל כך עליזה, שמעתי סיפורים על השואה מפי אמי, לא הייתה אווירת שמחה בבית, אני רוצה שלילדי ולקוראיי הצעירים תהיה ילדות עליזה, שמחה. אני רוצה להראות לילדים שניתן להתגבר על מכשולים, שהכול עובר. ואילו לבני הנעורים אני חשה בצורך לספר על השואה ולהנחיל את לקחיה.

כידוע, התמורה הכספית לכתיבה היא כל כך מועטה, שלא כותבים כדי להרוויח. אני כותבת כי כיף לי. ביום שבו אני כותבת סיפור או מאמר, אני חשה שעשיתי משהו. ועוד יותר מהנה – המשוב של הקוראים, צעירים כמבוגרים.